

MONOGRAFIE VAN AUBEL

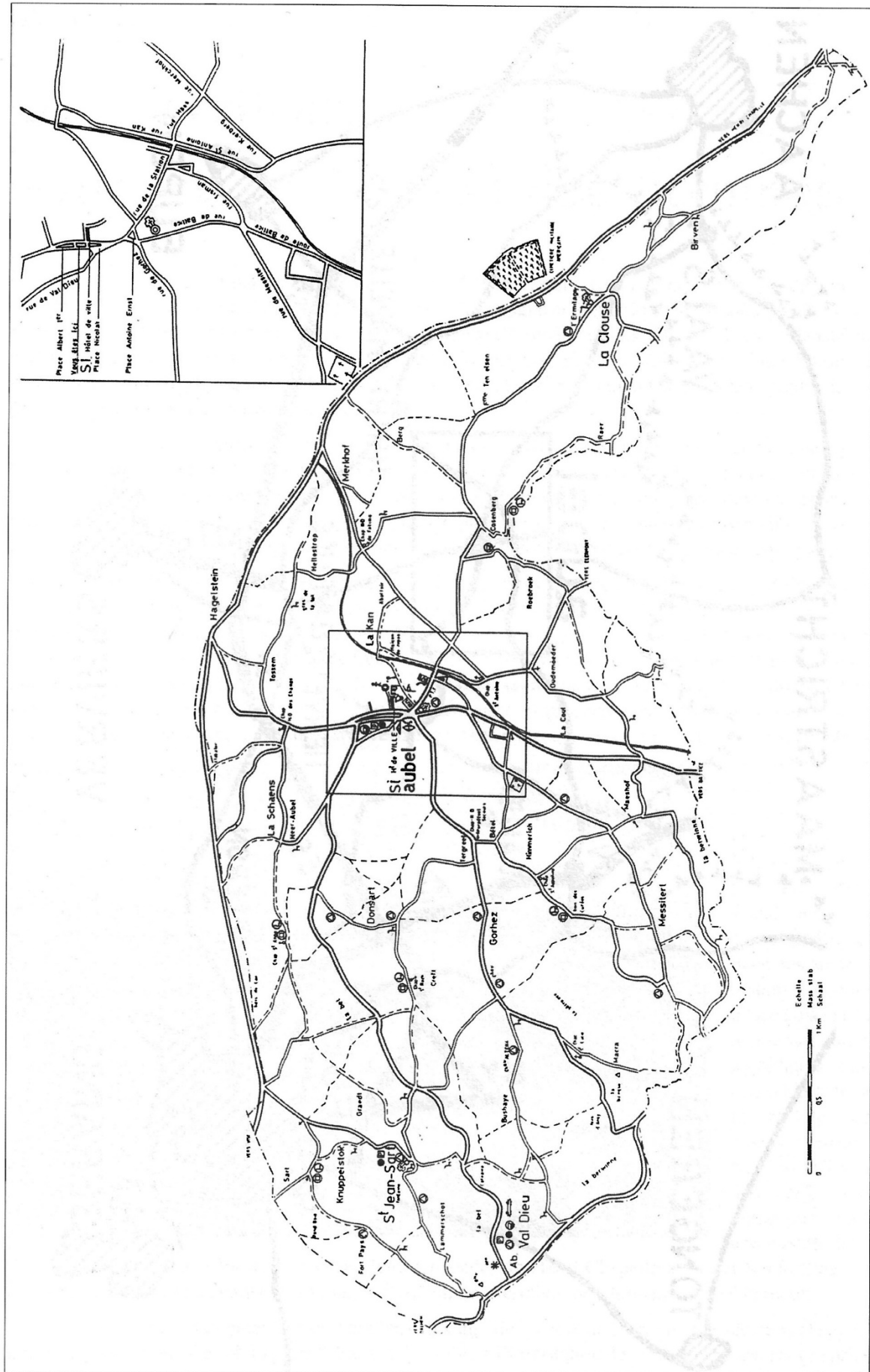
*Sinds die tijd ben ik verknocht aan Aubel, alsof het mijn
geboorteplaats is. Mutatis mutandis.*

© drs. Ruud J. E. & Hub G. Offermans

Sittard, Allerzielen 2024

Voorkant: uitzicht op Aubel vanaf Hagelstein (Voeren)

© Alle rechten voorbehouden

MONOGRAFIE VAN AUBEL

Het dorp Aubel ligt ingeklemd tussen de vallei van de Bel in het noorden, en die van de Berwijn in het zuiden. Bij Godsdal komen deze riviertjes bij elkaar. De bron van de Bel ligt iets ten noorden van de kom van Aubel, die op een hoogte van ongeveer 200 meter is gelegen. Deze gemeente Aubel maakt deel uit van een bekken van de Berwijn als waterscheiding, met een oppervlakte van 116 vierkante kilometer. Over het geheel genomen is het ontstaan ervan gemakkelijk te verklaren door de werking van de wateren van dit bekken, evenals door de aard en samenstelling van de ondergrond.

Het uitzicht is adembenemend:

‘Overal kleine bosschages, graften en lintbeplantingen van bomen. Met daartussen gras en nog eens gras, met hoogstamboomgaarden. Uitgestrooid lijken de boerderijen. Je kunt helemaal naar Henri-Chapelle kijken. En overal zijn er hellingen en hoogteverschillen. In de diepte ziet men in de verte een kerktoren.’

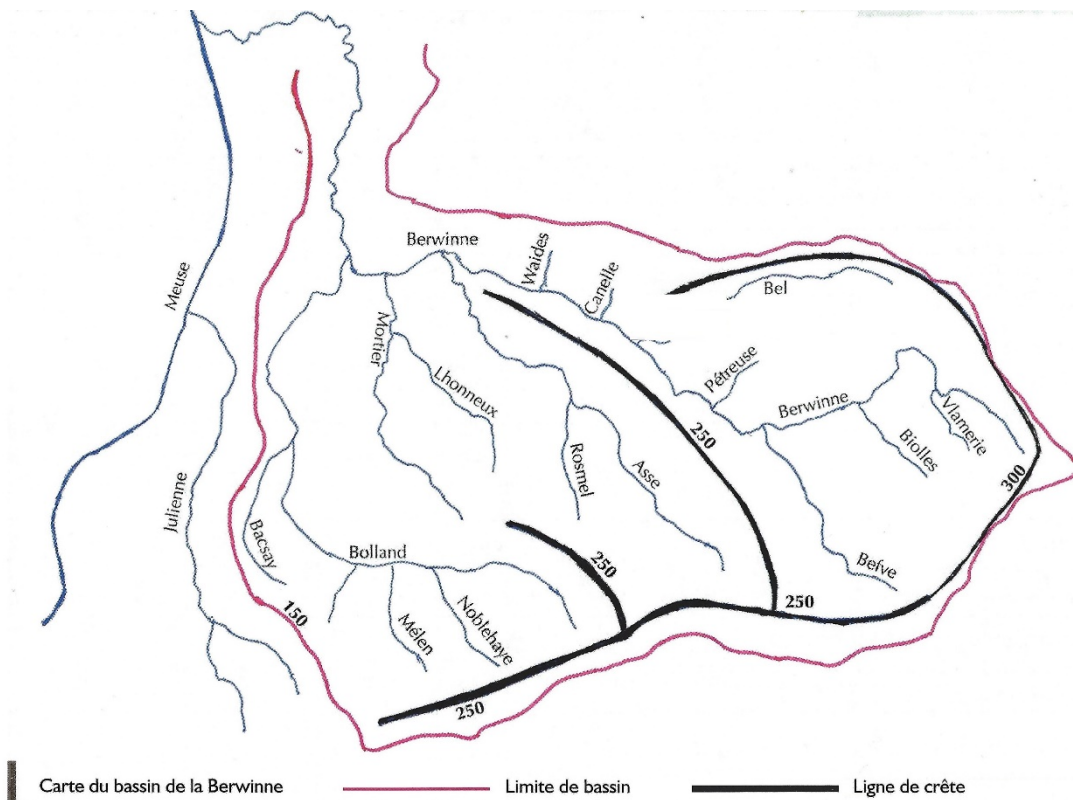
Dit is het land van Aubel. Een uniek stukje bewaard gebleven landschap dat nog de sfeer van vroeger ademt. Waar dingen nog zijn zoals ze altijd waren geweest. Onderdeel van het land van Herve samen met Herve, Thimister Clermont, Welkenraedt en Plombières. Overal appelbomen, waardoor Aubel bekend is van appels. Ze maken hier allerlei producten van appels, zoals appelstroop, appelcider en appelwijn. ‘Misschien ook wel appelsap en appelmoes, maar dat leek hem niet waarschijnlijk.’

Het zogenaamde bekken van Aubel, gevormd door twee kleine riviertjes de Berwijn en de Bel er omheen zijn alleen hoge waterscheidingen van Hagelstein en Henri

Chapelle.

*Vergezicht
op Aubel
vanaf
Hagelstein.*

Het bekken van Aubel

Als we kijken naar onze gemeente in het bijzonder, Aubel is gelegen op een hoogte van 235 meter in een bekken bestaande uit een laagte gevormd door de loop van de Berwijn en door de Bel, haar zijrivier.

De gemeente maakt deel uit van het Land van Herve en de omgeving wordt gekenmerkt door landbouw. De noordelijke grens van de gemeente wordt gevormd door een heuvelrug die de waterscheiding vormt tussen Bel en Berwijn enerzijds en de Voer en Gulp anderzijds. De zuidelijke grens van de gemeente valt grotendeels samen met de Berwijn.

‘De gehuchten Oudemoeder (etymologische verbastering van ‘Auwermoer’, ‘oud moeras’), Roebroek, Kosenberg, Doefberg, Hagelstein, Hellestrop, Himmerich, Schaans, Graat, Kollenhof, Knuppelstok, Lammerschot, Langstraat, Maashof, Merkhof, Messitert, Raer, Ten Elsen, Tossem.’

‘Aubel is tot op het bot verfranst, maar het kon zijn verleden niet helemaal wegpoetsen: De achternamen van de Aubelois ruiken naar vroeger: de dorpelingen heten Billen, Meurens, Offermans, Proumen, Schoonbroodt, Schreiber en Stassen.’

Het reliëf

Als we meer in het bijzonder het dorp beschouwen, ligt Aubel op 235 meter boven de zeespiegel in een bekken bestaande uit laagten gevormd door de stroomopwaartse loop van de Berwijn en door de Bel, zijn zijrivier. De diversiteit tussen de landschappen in Aubel is groot:

In het centrum is het landschap heuvelachtig en gemaakt van omsloten weilanden met heggen. Het suggereert een gedeelte van de grond die bestemd is voor de teelt van maïs. Op de westelijke helling van de Belvallei staat Saint-Jean-Sart halverwege op een hoogte van 200 meter op de rand van de kerk. De hellingen zijn grasachtig of bebost, afhankelijk van de steilte van de

helling. De bodem van de valleien bestaat uit weiden of wetlands.

In het noorden en oosten wordt de plaats aan de rand afgesloten door hogere hellingen met panoramische landschappen: het zijn de bergkammen van de waterscheiding die van nature het gemeenschappelijke grondgebied afbakenen. Het landschap is open en grasachtig, maar schaars bewoond door de heersende wind.

In het zuiden is het landschap verdeeld in een uitgestrekte alluviale vlakte of dalbodem (zuidoost, richting La Clouse) en steile hellingen (zuidwest, richting Messitert).

Zoals men kan zien, markeert de Berwijn diep zijn stroomgebied in de Pays d'Aubel. Vervolgens gaat tot op een hoogte van 270 meter, in de buurt van het gehucht La Clouse, naar een plaats genaamd Birven. Vervolgens naar de stuw van Lixhe, na 25 kilometer met een zeer kronkelende loop. Verder wordt de Berwijn in het zuiden verder afgebakend door de zuidelijke grens van de gemeente door Val-Dieu, en stroomt dan langzaam richting Mortroux en Dalhem in de richting van Moelingen. Het eindigt zijn loop in de Maas in Navagne (gevoed door vele zijrivieren waarvan de

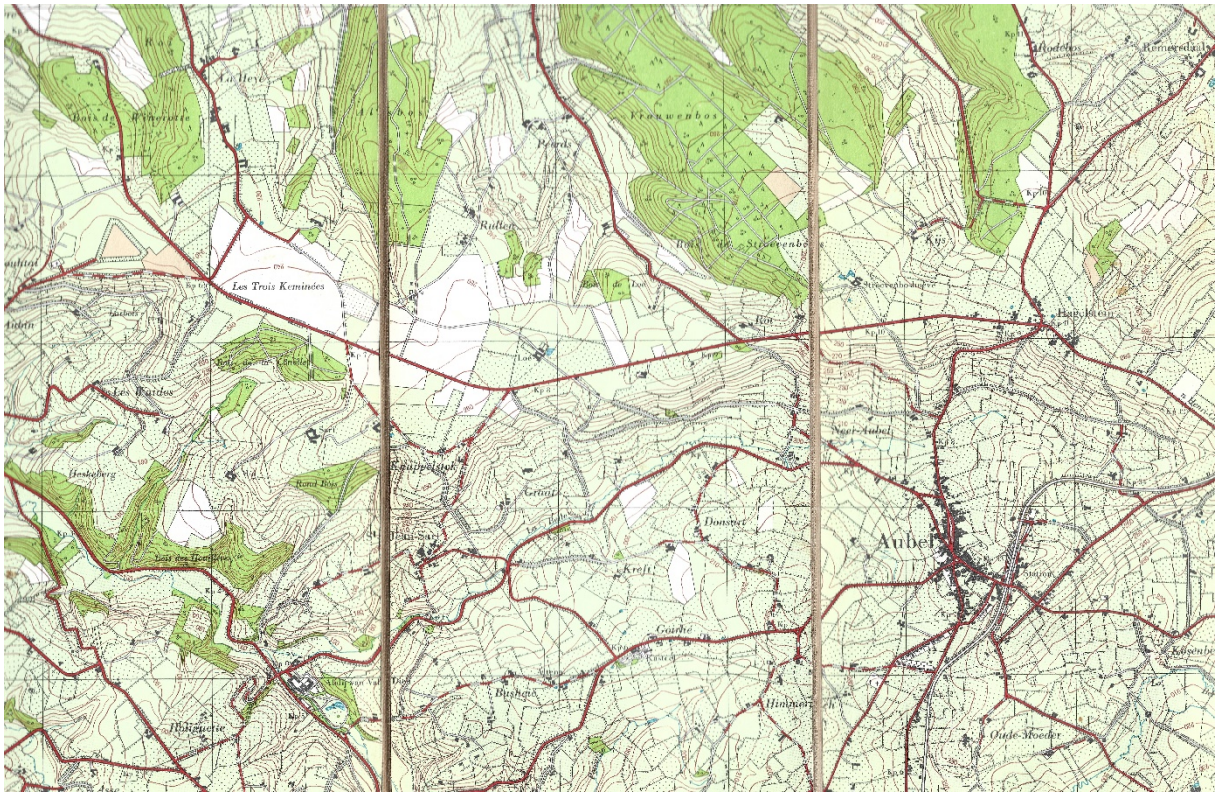
meesten zich op het grondgebied van Aubel bevinden: de Bel (5.200 m, ten noorden van de gemeente), de Pétreuse (1.400 m, sub-west, op een plaats genaamd Macra), de Berg Fontaine (385 m, zuidoosten, op een plaats genaamd Berg met doorgang in een dal).

Aubel: topografische kaart, 1:10.000.

Het plateau is geologisch gezien bedekt met löss (rade- en bergbrikgronden) met een klein gedeelte kolenzandsteen (Boven-Carboon) en Akener Groenzand. Het moedermateriaal (de C-horizont) bestaat uit zandsteen uit de oertijd afzettingen van krijt (mergel). Dit landschap kenmerkt zich door een in weiland gelegen glooiend landschap met als ingrediënten: kleine landschapselementen, boomgaarden en vele solitaire boerderijen, lijkend op zichzelf verdedigende forten. Met elkaar verbonden door weidepaden en tourniquets of draaipoortjes.

Verder zijn er veel verwaarloosde en doorgeschoten meidoornheggen en solitaire bomen te midden van uitgestrekte grasvlakten. Af en toe geaccentueerd door murmelende beekjes die de bovenstroom van de Berwijn vormen, zoals de Rau de la Vlamerie. Kortom een landschap om in te verdwalen.

Topografische kaart van de gemeente Aubel uit 1959.

Toponymie

Binnen de toponymie maken we onderscheid tussen ‘Ortsnamen’ en ‘Flurnamen’. Ortsnamen zijn nederzettingsnamen en Flurnamen zijn veldnamen. Ook bespreken we hier enkele hydroniemen (waternamen).

Aubel: Aubel is waarschijnlijk al belangrijk in de 13^e eeuw, want in 1263 wordt de kapel van Saint-Hubert door een zekere priester Petrus bediend. Maar de parochie werd echter pas in 1391 gesticht. De naam ‘Aubel’ komt voor het eerst voor in 1248 in de vorm van ‘Able’, vermeldt de officiële site van Aubel. Afgeleid van het Latijnse ‘albula’ wat ‘kleine heldere rivier’ betekent.

Wat normaal was voor de kalksteen die hier aan de oppervlakte kwam:

Quoi qu'il en soit, le nom d'Aubel apparaît pour la première fois en 1248 sous la forme de Able. Sans doute doit-on voir dans ce nom le « albula » latin, « la petite (rivière) blanche ». Quoi de plus normal, en un endroit où le calcaire abonde?

Met als tussenvormen: 1248 *Able*, 1275 *Auble*, 1312 *Abele*, *Aubele*, 1384 *Aubel*, 1558 *Abelen*. 'Abele' verwijst trouwens naar 'witte populieren'. De naam kan niet verklaard worden als 'aan gene zijde van de Bel' of 'aan de Bel', hoewel hier wel het riviertje de Bel stroomt.

Voor toponymisten, *La Bel*, moet de naam waterloop (hydroniem) in verband worden gebracht met *Aubel*, de naam van de plaats (toponiem). Dit is al een eerste verworven punt, in deze wetenschap dat verloren gaat in vermoedens. Het is in ieder geval een Keltische of Gallische plaatsnaam (daterend van voor de 1^e eeuw vóór Jezus-Christus). Voor velen van hen, zijn afleidingen van het *Albula-type*, elders in Europa bekend. *Albula* (albus in het Latijn), verwijst naar het begrip witte bloem. Maar welke witte bloesem is het? Mergel, zeggen sommigen. Zeker, de mergel bevindt zich veel in de bodem van de regio, maar deze sedimentaire rotsen waaruit het is samengesteld zijn in wezen kalksteen en klei wordt eerder in de ondergrond gevonden. Het geeft

een witachtige uitstraling aan de ondergrond en het landschap. Voor een aantal hydroniemen gevormd onder het *Albula-type*, stellen andere toponymisten de Gallische term *albio* voor, die de hemelwereld zou aanduiden, lichtgevend in tegenstelling tot de donkere ondergrondse wereld. Verleidelijke en poëtische uitleg van bronnen en beken, zilveren kleur zijn talrijk in de regio, bij de eerste stralen van de zon.

Berwijn / Berwinne: Het hydroniem *Berwinne* kent verschillende equivalenten in de provincie Luik: een zijrivier van de Geer, op de rechteroever van de Geer, bij Eben-Emael, bij Noville, bij Jeneffe, bij Momelette en een zijrivier op de rechteroever van de Yerne. Het woord Berwinne is al lang verbonden aan de reeksen van *Bebronne*, *Biesme*, *Biévène*, *Bièvre*, *Breuvanne*: deze zou verklaring zijn van de Keltische naam *bebro*s (die een bever aanduidt). Het *bebr-ina-type* is echter specifiek voor Haspengouw en het Land van Herve en staat tegenover het *bebr-onna-type* van andere regio's.

Om onze taak niet gemakkelijker te maken, interfereerden de Romaanse en Germaans vormen met elkaar, een kenmerk dat veel voorkomt in de regio. De romaanse vorm (*bèrwène*) overheerste als hydroniem, terwijl de Germaanse vorm (*Birven*), die de ontluikende vallei aanduidt (bij La Clouse-Aubel), het toponiem werd. Bovendien zou de harde stamterm *bher-w-*

verwijzen naar het werkwoord *bouilloner*, afkomstig uit het Gallo-Latijn. Deze naam kon echter alleen overeenkomen met de bovenloop van de Berwijn tot aan de Val-Dieu.

Val Dieu: Godsdal (ook genoemd: *Goestdael, Goidsdail, Goidsdaile, Goidsdal, Gootsdail, Val Deu, Val Diu, Vallis Dei, Vas Deusa, Vas Dieu, Vaul Dieu, Vaus Deus, Vaz Deu, etc.*) Zie verder.

Donsart: *Doenroide, Duijnrode, Doonder, Donraedt of Doenraede*, niet te verwarren met Doenrade bij Sittard, genoemd (ronde heuveltop of ontginningen van Dudo, 'sart' staat voor 'rade'), was een oud leengoed van het Graafschap Dalhem, al in 1314 genoemd. Afgeleid van de persoonsnaam *Dudo*. Deze *Dudo* stamt af van de voornaam *Ludo*, een verkorte vorm van *Liudolf*, zoon van keizer Otto I.

Gorhez: Toponymisch gezien heette het hier *de Hoogte van Goreheim, Ghorhem, Goireheim, Gorch, Gorchem, Gorecheijm, Goregheim, Gorhez, Goirhe, Goirhé* of gewoon *Gorhé*. Het toponiem 'Gorhez' komt van het Frankische woord 'Goderichem', wat de woning(en) van Goderic betekent.

De heerlijkheid en het kasteel van Gorhez: De abdij van Val-Dieu heeft vanaf de eerste jaren van haar bestaan

een cijns met hout, velden, weiden, wateren, molen en comfort ...*predium quoddam suum, quod dicitur Gorch, sitem juxta Sartum Sanci Johannis... possidendum omnibus aisiamentis predicto predio pertinentibus scilicet in bosco, in plano, in pratis et pasturis in aquis et molendis* (Ruwet, *Cartulaire*). Het is een bezitting gelegen in **Gorch** of **Gorkum**. Deze landen strekken zich vervolgens uit naar de Val-Dieu, waar zich stroomopwaarts een zogenaamde duivelskloof bevindt. Zelfs nu is er nog steeds een zogenaamd duivelspad!

Sint-Jans-Rade: De parochie van Saint-Jean-Sart werd vermoedelijk opgericht rond 1647-48, ook al werd de locatie in de 12e eeuw, in de tijd van de eerste

ontginners, al bewoond. 'Rade' verwijst naar de naam van de ontginner; in dit geval Jan of Jean. Later etymologisch verbasterd tot Sint Jan. In dit Sint-Jansrade (Saint-Jean-Sart) werd het Nederlands in 1775 als officiële taal vervangen door het Frans. Mede door immigratie van Waalse boeren. Dit verwijst ons dus goed naar de betekenis van de naam van het dorp, naar de naam: Sint-Jan-Sart betekent Saint Jean Sart en het <sart> soms <essart>, verwijst naar een land dat net is gerooid, door ontbossing van de ontgonnen gebieden van hout en heide. De plaats is dus het resultaat van een landontruiming.

In Sint-Jansrade is er nog één café 'Salles les Plantanes': (zaal of lokaal van de platanen). Met twee lampjes naast het toegangsbord, ten teken dat men hier moet zijn.